

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-258-9-4>

Герасименко Ольга Анатоліївна

*доктор філософії в галузі «Психологія»,
завідувач сектору психологічних досліджень
лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень
та досліджень об'єктів інтелектуальної власності,
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса»,
м. Харків, Україна*

Фесюнін Валентин Миколайович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач лабораторії економічних, товарознавчих,
психологічних досліджень та досліджень об'єктів
інтелектуальної власності,
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса»,
м. Харків, Україна*

КОМПЛЕКСНІ ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Війна кардинально змінила життя кожного українця, а разом із тим усі сфери суспільного життя. Не минули ці зміни й кримінальний процес. Відтак, із метою наближення кримінально-процесуальної діяльності до воєнних реалій, Верховна Рада України прийняла низку законів, зокрема спрямованих на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану. Так, Верховною радою України були внесені зміни до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність [1].

Відповідно до законодавства України, колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності,

конституційного ладу та іншим національним інтересам України. Тому особа, яку звинуватили у такій діяльності, має нести відповідальність, встановлену законодавством, та бути обмежена у правах, що можливо здійснити виключно рішенням суду.

Для досягнення зазначеної мети Кримінальний кодекс України доповнили ст. 111–1 «Колабораційна діяльність», якою передбачено кримінальну відповідальність за співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією і/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській і трудовій сферах [2].

Дедалі частіше джерелами необхідних доказів у кримінальних провадженнях про факти колабораційної діяльності в інформаційних сферах стають відео- та аудіозаписи, письмові та усні тексти. Тому для визначення таких фактів, що є доказами у процесі досудового чи судового слідства, використовують спеціальні знання у галузі лінгвістики та психології. Зазначене обумовлює призначення комплексної психолого-лінгвістичної судової експертизи, як основної процесуальної форми застосування такого роду спеціальних знань до якої залучають психологів і лінгвістів.

Станом на сьогодні комплексна психолого-лінгвістична експертиза – це напрямок, що активно розробляють в юридичній психології та юридичній лінгвістиці. Накопичений досвід проведення комплексних психолого-лінгвістичних судових експертиз свідчить, що існують багато обставини, які можна визначити комплексним психолого-лінгвістичним дослідженням.

Оскільки процес передавання повідомлень широко розглянуто в соціальній психології та психології спілкування як кодування та розкодування сенсів суб'єктами комунікації, то основним засобом для їх передавання є мовленнєва діяльність [3]. Прояв мови можна розглядати як результат проекції психічного людини, яка говорить, читає, пише, сприймає. Мовленнєвий продукт у такому контексті є результатом психічної діяльності, де задіяні процеси, пов'язані з інтеріоризацією та екстеріоризацією внутрішнього та зовнішнього плану дій, а також рефлексивні механізми. Тому мовленнєва діяльність містить мотив, мету, події й операції, тому фахівці мають

справу з промовою як продуктом психічної активності особистості, в якому визначено мотиви, наміри, психічні процеси та стани, а також установки [4].

Під час проведення судової психолого-лінгвістичної експертизи фахівці досліджують текст як явище мовленнєвої діяльності, як проєкції психічного: мова як продукт певної психічної діяльності людини та мовленнєву діяльність як психічний процес. Автор, оприлюднюючи матеріал, робить це для досягнення певного результату (мети) – вплинути на думку, поведінку, ставлення аудиторії до чогось або когось [7]. Саме визначення цієї мети дій суб'єкта злочину є завданням слідства та суду. Тому під час психолого-лінгвістичної експертизи необхідно визначити комунікативну мету повідомлення матеріалу, яку оприлюднив автор.

Цільова спрямованість мовленнєвої діяльності означає, що будь-який акт мовленнєвої діяльності характеризується кінцевою, а будь-яке мовленнєва дія – проміжною метою, вираженою у комунікативному впливі та досягненні якої зазвичай суб'єкт планує заздалегідь. Виходячи із зазначеного вище призначення психолого-лінгвістичної експертизи, необхідно визначити смислову спрямованість тексту та характеру його впливу на реципієнтів [5].

На думку А.А. Леонт'єва, найчастіше завдання, що розв'язують психолінгвістичними експертизами, вимагають комплексного підходу, тобто використання знань лінгвістики, психолінгвістики та психології [6]. Основними завданнями психолінгвістичного дослідження можна вважати визначення наявності у мовленнєвому матеріалі таких психолінгвістичних засобів, які характеризують мовленнєві висловлювання як заклики до здійснення колабораційної діяльності, а також опис цільової спрямованості мовленнєвої діяльності.

Отже, специфіка психолого-лінгвістичної судової експертизи полягає у спрямованості її лінгвістичних і психологічних результатів на підвищення об'єктивності та всебічності вирішення юридично значущої проблеми, отже, у більшій доказовості.

Комплексна психолого-лінгвістична експертиза є засобом та формою інтеграції гуманітарних знань, що базуються на колегіальній діяльності. Можливості цього напряму судової експертизи дають

зможу судочинству повніше реалізовувати вимоги законодавства щодо захисту прав, свобод, інтересів громадян, безпеки особистості та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20> (дата звернення: 14.06.2022).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.06.2022).
3. Андреева Г.М. Социальная психология : учеб. для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2001. 290 с.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. Собр. соч. Т. 2. Москва : Педагогика, 1982. 504 с.
5. Глухов В.П., Ковшиков В.А. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности. Москва : АСТ, 2007. 318 с.
6. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики. 3-е изд. Москва; Санкт-Петербург : Смысл; Лань, 2003. 287 с.
7. Ходанович В.О. Роль судово-авторознавчої та психолінгвістичної експертизи в доказуванні у кримінальних провадженнях про злочини екстремістської спрямованості. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : мат-ли Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Одеса : Юридична література, 2013. 369 с.